

บทที่ 2

วิธีการดำเนินการวิจัย

งานวิจัยนี้ ใช้วิธีการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (analytical description) แนวทางสำคัญ อาศัยวิธีทางประวัติศาสตร์ (historical approach) โดยมีรายละเอียดของวิธีการดำเนินการ ดังนี้

1. สังเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ (historical synthesis) เพื่อเชื่อมโยงสัมพันธ์ ระหว่างข้อมูลและหลักฐานต่าง ๆ เข้าด้วยกัน จนเกิดเป็นภาพของเรื่องราวต่าง ๆ ในอดีต ประกอบด้วยวิธีการดังนี้

1.1 เก็บรวบรวมข้อมูลหลักฐาน

1.1.1 เก็บรวบรวมข้อมูลหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร (written source) ศึกษาเอกสารจากหอสมุดแห่งชาติ หอสมุดมหาวิทยาลัยต่าง ๆ หอสมุดสำนักวัฒนธรรม แห่งชาติ สถาบันไทยศึกษา ประกอบด้วย ตำนาน พระราชพงศาวดาร จดหมายเหตุ บันทึกส่วนบุคคล ชีวประวัติ วรรณกรรม งานนิพนธ์ทางประวัติศาสตร์

1.2 นำมาวิพากษ์วิธีทางประวัติศาสตร์ (historical criticism) เพื่อประเมินคุณค่าของหลักฐานและข้อมูล กลับกรองหลักฐานที่น่าเชื่อถือ

1.2.1 วิพากษ์หลักฐานภายนอก (external criticism) ตรวจสอบโดยพิจารณาตามประเด็นต่อไปนี้

1) ผู้สร้างหลักฐานผู้บันทึกเหตุการณ์ ได้มีส่วนเกี่ยวข้องหรือรู้เห็นด้วยตนเอง โดยอาศัยผลงานจากหลักฐานชั้นต้นหรือหลักฐานประเภทไม่เป็นลายลักษณ์อักษรอื่น ๆ

2) พิจารณาตัวผู้สร้างหลักฐานเป็นใคร มีหน้าที่การงานอะไร อุปนิสัย ความรู้ ความสามารถในเรื่องที่เขียนอย่างไร และรวมถึงเชื้อชาติ สัญชาติใด อยู่ในสังคมระดับใด ถิ่นลัทธิศาสนาใด

3) อายุของหลักฐาน พิจารณาจากหลักฐานเพื่อศึกษาเหตุการณ์ในแต่ละยุคสมัย โดยการกำหนดอายุของหลักฐานด้วยวิธีพิจารณาจากรูปแบบตัวอักษร จำนวนโวหารจากเนื้อความในหลักฐาน ผู้แต่งเอกสาร หลักฐานทางโบราณคดีที่เกี่ยวข้องกับเอกสารที่เกี่ยวข้อง

4) สถานที่สร้างหลักฐาน พิจารณาแหล่งกำเนิดของหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษร จึงมุ่งเน้นเอกสารฉบับดั้งเดิม โดยเน้นช่วงเวลานับตั้งแต่เมื่อสร้างหลักฐาน จนกระทั่งเมื่อนำไปใช้ในการศึกษาหรืออ้างอิง รวมถึงพิจารณาแหล่งสำนักพิมพ์ เช่น โรงพิมพ์ หรือหน่วยงานราชการ เพราะสถานที่พิมพ์มีส่วนจะช่วยพิจารณาคุณค่าของเอกสารนั้น ๆ ได้

5) รูปเดิมของหลักฐาน พิจารณาถึงหลักฐานดั้งเดิม ได้ผ่านการคัดลอก กลั่นกรองหรือแก้ไข หรือต่อเติมเนื้อความหรือไม่

1.2.2 วิพากษ์เกณฑ์ภายใน (internal criticism)

1) ผู้สร้างหลักฐาน ตรวจสอบโดยพิจารณาตามประเด็นต่อไปนี้

1.1) ผู้บันทึกข้อมูลทราบเหตุการณ์อย่างแท้จริงหรือมีความเชี่ยวชาญในเรื่องที่เขียนหรือไม่

1.2) มีทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ คลาดเคลื่อนหรือไม่

1.3) จงใจบิดเบือนข้อมูลหรือมีความคิดส่วนตัวหรือไม่

2) ช่วงเวลาที่สร้างหลักฐาน พิจารณาระยะเวลาจากเมื่อเกิดเหตุการณ์ขึ้นจนถึงเมื่อได้จดบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ยึดหลักการพิจารณาว่าข้อมูลที่ได้รับการบันทึกใกล้เคียงกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นมักคลาดเคลื่อนน้อยกว่าการบันทึกเมื่อทิ้งช่วงระยะออกไปเวลานาน

3) จุดมุ่งหมายของหลักฐาน พิจารณาวัตถุประสงค์ของผู้สร้างหลักฐานอาจคลาดเคลื่อนด้วยเหตุของวัตถุประสงค์ของการบันทึก

1.3 รวบรวมข้อมูลหลักฐานที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร (unwritten sources) ซึ่งเป็นหลักฐานการแสดงออกมาให้ประจักษ์ บ่งบอกถึงแนวความคิด ศรัทธา ความเชื่อ ประเพณี ช่วยเสริมและสนับสนุนให้ข้อมูลสมบูรณ์และชัดเจนยิ่งขึ้น โดยใช้หลักฐานจากภาพถ่ายและจากการสัมภาษณ์ดังมีส่วนประกอบดังนี้

1) หลักฐานจากงานศิลปกรรมประกอบด้วย สถาปัตยกรรม จิตรกรรม ต่าง ๆ เช่น วัดพระศรีรัตนศาสดารามกรุงเทพฯ วัดโสมนัสวิหารกรุงเทพฯ อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย เป็นต้น

2) หลักฐานทางโสตทัศนศึกษา ประกอบด้วย ภาพถ่ายจากหอดูดาวแห่งชาติ

3) หลักฐานจากการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญพิเศษ ซึ่งเป็นบุคคลที่สืบทอดศิลปปะงานเครื่องสด แบ่งเป็น 2 ประเด็นคือ

3.1) ประเพณีจากการบอกเล่า (oral tradition) ประเพณีที่บอกเล่าเรื่องราวเหตุการณ์ความเชื่อ ค่านิยม และธรรมเนียมปฏิบัติในอดีต อันเป็นประโยชน์ในการศึกษาในด้านขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีการต่าง ๆ ซึ่งจะได้ภาพของการดำรงชีวิต ค่านิยม และความเชื่อที่ยึดถือกันมาตั้งแต่ในอดีต

3.2) ประวัติศาสตร์จากการบอกเล่า (oral history) การบอกเล่าข้อมูลในลักษณะรำลึกเหตุการณ์ที่ผู้เล่าที่มีประสบการณ์ตรงหรือที่ได้รับจากผู้ที่ยืนเคย โดยมีรายชื่อดังต่อไปนี้

1) ศาสตราจารย์มณีรัตน์ จันทนะพะลิน ผู้เชี่ยวชาญศิลปประดิษฐ์ด้านงาน ดอกไม้ ใบบทอง และผู้สืบทอดมรดกทางศิลปปะงานเครื่องสดแบบโบราณ

2) อาจารย์เพ็ญพรรณ สิทธิไตรย์ ผู้มีวัฒนธรรมดีเด่นด้านดอกไม้ ใบบทอง งานแกะสลักผักผลไม้และศิลป์แห่งชาติ สาขาทัศนศิลป์ (แกะสลักผักผลไม้)

1.4 นำมาตีความหลักฐานที่เป็นลายลักษณ์อักษรและที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร เพื่อพิจารณาถอดความหมายเป็นเรื่องราวอธิบายงานเครื่องสด ด้วยการสร้างความสัมพันธ์เชื่อมโยงหลักฐานต่าง ๆ ให้เกิดเรื่องราวถ่ายทอดให้เห็นภาพในอดีตได้ชัดเจน

2. วิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ (historical synthesis) เพื่ออธิบายสาเหตุของการเกิด ประกอบด้วยวิธีการดังนี้

2.1 พิจารณารากคติเชิงปรัชญา (philosophical assumptions)

2.1.1 จากประวัติความเป็นมา สมัยสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (บทที่ 3)

2.1.2 จากไตรภูมิ โดยนำมาตีความจนเกิดภาพเป็นรูปธรรม

2.1.3 จากปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับจักรวาลทัศน์ เนื่องจากภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีพื้นฐานคติจากศาสนาพราหมณ์ ซึ่งมีรากฐานอันยาวนานและเปลี่ยนมานับถือศาสนาพุทธ ทำให้มีการใช้ปรัชญาทั้ง 2 แบบ ในการสร้างงานศิลปะในภูมิภาคนี้ เช่น ตำนานกัณฐะมาวตาร หรือการกวนเกษียรสมุทร วิทยุณันตศายิน-ปัทมนาภะ เป็นต้น

2.1.4 จากหลักฐานที่ปรากฏในงานศิลปะต่าง ๆ เช่น สถาปัตยกรรม จิตรกรรม รูปถ่าย ที่มีพื้นฐานคติแบบไตรภูมิ

2.2 นำมาวิเคราะห์ทำความเข้าใจระบบความคิด อุดมการณ์ และระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ และนำวิธีสันนิษฐาน และการเชื่อว่าทฤษฎีนั้นมีจริงโดยกระบวนการที่เชื่อว่าความรู้หรือข้อเท็จจริงนั้น เกิดขึ้นจากการสรรค์สร้างเพื่อให้เกิดภาพตามแนวคิดของช่างในสมัยก่อน โดยผู้วิจัยแสดงข้อเท็จจริงหรือความรู้ตามทัศนะจากบูรพาจารย์ และหลักฐานที่มีอยู่ โดยใช้แนวคิดการวิเคราะห์ของนักประวัติศาสตร์ทางศิลปะและโบราณคดี 4 ท่าน ได้แก่

สันติ เล็กสุขุม (2546, หน้า 16) กล่าวว่า ความคิด (นามธรรม) เมื่อถ่ายทอดออกเป็นรูปธรรมนั้น ต้องผ่านเงื่อนไขหลายประการ ก่อนอื่นต้องปรับความคิดให้สอดคล้องกับเงื่อนไขในการสร้างหรือปรับเงื่อนไขในการสร้างให้ลงรอยกับความคิด และเงื่อนไขนั้นก็ต้องเหมาะสมกับวัสดุที่ใช้ด้วย เมื่อได้รูปแบบอย่างขึ้นมา ก็ทำสืบเนื่องกัน มีการคลี่คลายมากบ้างน้อยบ้างตามลำดับ นานเข้าความผันแปรก็มากเป็นเงาตามตัวจนบางครั้งยากที่จะย้อนไปให้ถึงต้นแบบ ซึ่งการหาหลักฐานบางครั้งทั้ง ๆ ที่เข้าใจว่าน่าจะเป็นเช่นนั้นเช่นนี้ แต่ก็หาหลักฐานมาอธิบายได้ยาก ต้องอาศัยการ “สันนิษฐาน”

โชติ ภัลลยามิตร (2539, หน้า 27) กล่าวว่า การค้นหาทฤษฎีแม่บททางศิลปะ ก่อนอื่น จะต้องปลงใจเชื่อไว้ในขั้นหนึ่งก่อนว่ามีทฤษฎีแม่บทนั้นจริง ๆ แล้วจึงค้นหา โดยตั้งปัญหาขึ้นและพยายามอ่านแนวความคิดของช่างในอดีตประกอบ หลักฐานที่ควรเชื่อถือได้ หมายถึงการพบทฤษฎีหรือกฎเกณฑ์ที่บูรพาจารย์ถือเป็นหลักปฏิบัติตลอดมา

เอเดรียน สนอคกราส (2537, หน้า 3-4) ได้กล่าวถึง การวิเคราะห์สิ่งที่เป็นสัญลักษณ์ อ่างถึงก็คือต้นแบบที่อยู่ในโลกเหนือประสบการณ์ เป็นสิ่งที่เราอธิบายไม่ได้ด้วยคำพูด

แม้การวิเคราะห์เสร็จสิ้นลง เราก็ไม่สามารถแสดงความหมายให้กระจ่างได้ อย่างไรก็ตาม สัญลักษณ์ทำหน้าที่เป็นสะพานทางปัญญาที่เชื่อมสิ่งที่เรามองเห็นกับสิ่งที่เรามองไม่เห็น เชื่อมสิ่งที่มีความหมายเข้ากับสิ่งที่ไร้รูปแบบ และเชื่อมสิ่งที่เราอธิบายได้เข้ากับสิ่งที่เราอธิบายไม่ได้ ฉะนั้นงานศิลปะที่แท้จริง คือ ตัวแทนทางสัญลักษณ์ที่สำคัญประการหนึ่ง เป็นตัวแทนของสรรพสิ่งที่เราไม่อาจเห็นได้นอกจากใช้ปัญญาพิจารณาเท่านั้น

เอียน ฮอดเดอร์ (อ้างถึงใน สว่าง เลิศฤทธิ, 2547, หน้า 175) กล่าวว่า การศึกษาบริบทของหลักฐานแล้วพยายามตีความหมายที่ซ่อนอยู่ในหลักฐานออกมาให้เห็น หลักฐานที่ได้ดังกล่าวย่อมไม่ใช่ข้อสรุปตายตัว วัตถุมีความหมายเชิงสัญลักษณ์และอุดมการณ์อยู่เบื้องหลัง มีแบบแผนหรือลักษณะบางอย่างร่วมกัน หรืออยู่ในบริบทเดียวกัน วัตถุอาจมีความหมายบางอย่าง ซึ่ง ฮอดเดอร์ เชื่อว่าวัตถุแสดงออกถึง สัญลักษณ์มีแบบแผนและมีความซ้ำซ้อน การศึกษาจึงเป็นการสังเกตความเหมือนแตกต่าง การตีความดังกล่าว จึงมีความหมายเชิงอุดมการณ์และสัญลักษณ์ (idea and symbols) ซึ่งมีความสลับซับซ้อน และมักมีหลายความหมาย (polysemous) ซึ่งยากที่จะตีความหมายอย่างถูกต้อง ความหมายที่ได้เป็นเพียงการตีความหรือการคาดเดาเท่านั้น ไม่ใช่ความหมายที่ถูกต้องหรือเป็นตัวแทน ความจริงทั้งหมด เพราะเป็นการตีความเฉพาะกาล เฉพาะสถานที่ เฉพาะส่วนเท่านั้น ความหมายเหล่านี้จึงใช้เป็นที่เริ่มต้นที่สะท้อนถึงระบบความคิดของมนุษย์ในอดีต

3. การเรียบเรียงเนื้อหา ในการนำเสนองานการวิจัยเรื่อง งานดอกไม้ บายศรี แกะสลักผักผลไม้ สมัยสุโขทัยถึงรัตนโกสินทร์ตอนกลางได้เรียบเรียงเนื้อหา แบ่งเป็น 5 บทดังนี้

3.1 บทที่ 1 บทนำ กล่าวถึง ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์ขอบเขต คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ จากการวิจัย

3.2 บทที่ 2 วิธีการดำเนินการวิจัย แบ่งเป็น 2 ขั้นตอนดังนี้

3.2.1 สังเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เพื่อเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่าง ข้อมูลและหลักฐานต่าง ๆ เข้าด้วยกันจะเกิดเป็นภาพของเรื่องราวในอดีต

3.2.2 วิเคราะห์ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ เพื่อหาเหตุผลอธิบายแนวสาเหตุ ผลลัพธ์ พัฒนาการของรูปแบบงานศิลปะ งานดอกไม้ บายศรี แกะสลักผักผลไม้

3.3 บทที่ 3 ประวัติความเป็นมาของงานช่าง ดอกไม้ บายศรี และสลักผักผลไม้ ซึ่งแบ่งเป็น 3 ช่วง ดังนี้

3.3.1 สมัยก่อนรัตนโกสินทร์ (สมัยสุโขทัย อยุธยา ธนบุรี)

3.3.2 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3)

3.3.3 สมัยรัตนโกสินทร์ตอนกลาง (รัชกาลที่ 4-7)

3.4 บทที่ 4 การวิเคราะห์งานศิลปะดอกไม้ บายศรี และสลักผักผลไม้ แบ่งเป็น 2 ขั้นตอนดังนี้

3.4.1 แนวคิดของปรัชญาไตรภูมิ

3.4.2 การวิเคราะห์และการเสนอแนวคิดของปรัชญาไตรภูมิ โดยการเปรียบเทียบ ลักษณะของจักรวาลแบบไตรภูมิ และปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับจักรวาลทัศน์กับงานศิลปะดอกไม้ บายศรี และแกะสลักผักผลไม้

3.5 บทที่ 5 สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ